

Hegedűs Attila

Eseménynevek ómagyar és középmagyar kori mikrotoponimákban

Az eseménynév sajátos fajtája a tulajdonnévnek. Együtt van meg benne az antropomorf és a teriomorf vonás. Erre az együttállásra jó példa a *Don-kanyar* név. Mint FARKAS FERENC írja, „egyáltalán nem valószínű, hogy az orosz nyelv él ezzel a fordulattal (...) bennünk magyarokban viszont nagyon keserű, fájdalmas, megrendítő hangulatokat, érzéseket ébreszt” (1999: 359). A név ugyanis egyszerre utal a helyre és az ott megtörtént eseményre. A helynév ezáltal több lesz önmagánál, neve bizonyos értelemben átvivődik, metonimikus jelentésátvitellel (J. SOLTÉSZ 1979: 107). *Mohács* neve ezért válhat a magyar sorstragédia jelképévé, *Csernobil*-é a gondatlanságával az egész földet elpusztítani képes emberi felelőtlenség intő jelévé. Ez a metonimikus jelentésátvitel azonban nemcsak a hely → történés, hanem a történés → hely viszonylatban is érvényesül (HOFFMANN 1993/2007: 124). Benne van a névben mindkét oldal, de hogy ebből melyiket tartjuk erősebbnek, a térre irányuló mozzanatot-e vagy az emberre, az emberi történelemre irányuló mozzanatot-e, nos, ez már felfogás kérdése.

Az eseménynévnek ezt a kettős arculatát jól tükrözik azok a vélemények, melyek az eseménynév kategóriát értelmezik. Az eseménynév LÖRINCZE LAJOSNÁL, aki a terminust magát bevezette a névtani köztudatba (1947/1967: 5, 17), egyértelműen a helynevek közé tartozik, azok egyik alkategóriája. (Bár később megjegyzi, hogy „csak egyelőre és jobb híján” hoz létre így egy helynévi alkategóriát; 1949: 5.) Ezt a felfogást többen is átveszik, de láthatóan kevésbé tudnak kezdeni valamit a fogalommal: feldolgozott anyagukban általában alig találunk olyan példát, mely e kategóriába esnék. KÁLMÁN BÉLA szerint az utcanévek között „ritkák az eseménynevek” (1969: 159), KÁLNÁSI ÁRPÁD helynév-rendszerzésében gyakran üres helyként jelenik meg ez a kategória (1996: 26, 121–42).

E felfogással szemben HAJDÚ MIHÁLY az eseménynéven nem helynevet ért. „Vannak olyan események, amelyek egyszeriek egy nép életében, s azok elnevezései is tulajdonnevek, csak még eddig nem ismertük el annak (*Honfoglalás, Mohácsi Vész, Világosi Fegyverletétel*)” (1999: 149). (Ez a gondolat nem új, már KÁROLY SÁNDORNÁL felbukkan; 1970: 114.) HAJDÚ tehát magát a fogalmat, a megtörtént eseményt emeli ki (amelynek természetesen van a térrel érintkező mozzanata is, de értelmezésében nem ez a mozzanat a lényeges). HAJDÚ ezt a nézetét még inkább kifejtett formában fogalmazza meg, amikor könyvében az

eseményneveket a személynevekkel, a helynevekkel stb. egyenrangú kategóriának fogja fel (2003: 150). Az eseménynév kategória illetően értelmezése egybeesik a J. SOLTÉSZ KATALIN által használt történésnevekkel (1985). Ő pontosan azért használja a kategóriára a „történésnév” terminust, hogy megkülönböztesse a helynév-alkategóriaként rögzült „eseménynév”-től.

A következőkben az „eseménynév” terminust mint helynév-alkategóriát használom, figyelve e kategória jelen kori és történeti kialakulására, sajátosságaira alak-tani és jelentéstani téren.

Egy mai névanyagon létrejövő vizsgálatnak aránylag könnyű dolga van: megyei helynévgyűjteményeink az egyes névcikkekben megadják az adott névvel kapcsolatos népi eredetmagyarázato(ka)t. Ez a magyarázat alapulhat a névadásban szerepet kapó történet valós ismeretén, de alapulhat utólagos kitalációkon is: ebben az esetben ugyan fiktív eseménynévvel van dolgunk, de a típus szempontjából közömbös, hogy a *Törökugrató*-ról valóban leugrott-e egy török vagy sem. A név alakja, a névszerkezet az eseménynevekre sajátosan nem jellemző, nincsenek tehát olyan alaki kitevők (vagy csak nagyon szegényesen), amelyek egyértelműen eseménynevekre lennének jellemzőek csupán. A magyarázat azonban előtárhat olyan történetet, amely magából a puszta névalakból nem következik szükségképpen: egy **Rákóczi fája* névből magából nem tudjuk, hogy a személy esetleg alatta ült, aludt, ültette vagy birtokolta, a *Panna kútja* névalak sem mond önmagában semmit arról, hogy valaki beleölte-e magát, vagy csak az ő földje közelében volt az adott objektum. A népi adatközlői magyarázat viszont egyértelműsít, még akkor is, ha ez az egyértelműsítés esetleg csak utólagos értelmesítés (népetimológia). Így születik meg az egykori *Dénesfalva*-ból lett *Dénesfa* (Győr–Moson–Sopron megye) eredetmagyarázatában (GyMSMFN. I, 63) egy eseménynév („Dénes nádor” tartózkodott itt gyakran egy nagy fa alatt), jelen esetben egy fiktív eseménynév. Mai helynévgyűjteményeink eseményneveinek számát, a többihez való arányát nehéz megmondani, mivel elhatárolása — mint fentebb láttuk — gyakran nem egyértelmű. Mégis, elég nagy számban fordulnak elő ilyen, csak e kategóriába sorolható nevek ahhoz, hogy ne vegyünk róluk tudomást, hogy egyszerűen csak kihagyjuk a vizsgálandók közül.

Ha viszont történeti névanyagot vizsgálunk, sokkal nehezebb a dolgunk. Lényeges információk hiányoznak ugyanis. Az oklevéladatok szikár határkijelölései, rövid megjelölései nem tartalmaznak néveredetető magyarázatot. Amikor tehát ómagyar és középmagyar kori eseményneveket kutatunk, helyneveket akarunk illetéknként meghatározni, igen óvatosan kell eljárunk, nehogy ott is eseménynevet feltételezzünk, ahol nincs is, s ezáltal belekerüljünk a fiktív eseményneveket gyártók közé. Csak egy példa: ha az OklSz.-ban több példában is előforduló *Monymulató* névről nem tudnánk, hogy a név második eleme egyféle bozótos, cserjés, gazos területet jelöl (HEGEDŰS 1992: 54–6), hajlamosak lehetnénk a *mulat* ’szórakozik, vigad’ szó jelentéséből kiindulva vigadozó helyként

közelíteni hozzá (amint ezt több mai helynévgyűjtés népi magyarázatai teszik is a *Mulató-domb*-féle nevek esetében, vö. ZMFN. II, 50, GyMSMFN. I, 88, 184). Ugyanakkor igaz lehet ennek az elvnek az ellentettje is: számos középkori név lehet eseménynév, amelyről formája alapján esetleg nem is gondolnánk. Így a Gömör megyei *rupes Munuhpest* nem egyszerű szikla, hanem a névben egy 'barát lakta barlang' jelentés is benne van (DÉNES 1991: 60), s ez a tény megengedi a nevet az eseménynevek közé sorolni.

A *Munuhpest* példája felvet azonban egy megfontolandó kérdést: az „eseménynév” terminusban szükségképpen valamilyen (valós vagy fiktív) történetet látunk, a történet viszont lehet egyszeri is és szokásszerűen ismétlődő is. A hadak vonulásának (többszöri) jelentős eseménye alakíthatta a TA. *hodu utu*-ját (erről legújabban HOFFMANN 2006: 57). Kérdés: a szokásszerűen ismétlődő történetekben nem ürül-e ki maga az esemény? Példa: egy **Legelő* vagy egy *Disznyóítató* (TMFN. 74/67) név nem lehet természeti név, nem lehet műveltségi sem (hiszen nem az ember tájváloztató tevékenységét mutatja), vagyis csak eseménynév lehet. De ez a szokásszerű, ráadásul nem is emberekkel történő esemény nem viszi-e el a kategóriát oly tág területre, ahol már maga a kategória-jelleg szűnik meg? Egy 1247: *Pangrachewreme* (Gy. 1: 183) halászóhely-nevet természeti névként vagy eseménynévként tekintünk-e? Továbbá: minden igében van valamennyi cselekvési és/vagy történet-mozzanat. S mivel műveltségneveink az ember tájváloztató, alakító tevékenységének következményei, közülük számos besorolható lehet az eseménynevek közé is. Egy 1317: *Agyagasow* (Gy. 1: 148), egy 1261/271: *Asvantou* (Gy. 1: 896) helynevet műveltségnévként vagy eseménynévként soroljunk-e be ezek után? Mivel nincs mellette magyarázat, egy 1015-re datálható *Kwbalvan* (Gy. 1: 331) vagy egy 1329/358-as datálású *Dedaoltara* (Gy. 1: 645) műveltségnév-e vagy eseménynév, hiszen e nevek létrejöttére számos egymástól eltérő magyarázat lehetséges?¹

Számos buktatója lehet tehát a névkategorizálásnak az információhiány okán, s ez a tény még inkább óvatosságra int. Mivel nem ismerjük az egykori szituációt, s mivel mint fentebb említettem, alakilag az eseménynév nem különbözik más kategóriáktól, elsősorban a szójelentés az, amiből kiindulva eseményneveket feltételezhetünk egyes ómagyar kori helynevekben.² Az igék közül az *akaszt* ige eseményre utaló jelentése feltételezhető az 1291: *akazthowhegy*, az 1368:

¹ Ahhoz, hogy bemutassam az ómagyar kori eseménynevek jellemzőit, a bizonyító anyagot két forrásból merítettem: egyrészt az OklSz.-ből, másrészt a GYÖRFFY GYÖRGY történeti földrajzában megtalálható mikrotoponimákat közlétező „Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból” (HA.) 1. és 2. kötetéből.

² A továbbiakban tehát valójában egyféle deduktív analógiát alkalmazok: a mai, illetőleg a XIX. század végi adatolt néveredet-magyarázatok példáiban meglevő sajátosságokat, nyelvi jellemzőket vetítem vissza korábbi állapotokra. Mivel a névadási helyzet ugyanaz (ember nevez el helyet) minden időben, úgy gondolom, ez az eljárás alapvetően nem kifogásolható.

farkasakazthocurtuel nevekben, a *henyél* mutatkozik meg a 1461: *Henyelewparlag*-ban, a *vág* ige a 1454: *Nyakwagohegh*-ben. Hasonlóan eseménynév-alkotó lehet a *bagzik* (1437: *Bagzowelgh*), a *les* (1320: *Lesheg*, 1095: *lessu*, 1243: *Tobiaslesy*: itt kérdéses, hogy a birtokos összetétel genitivus subiectivus vagy genitivus obiectivus-e), az *őr(ködik)* (1304: *Ewrhegh*), az *áld* (1193: *aldo cut*), az *ég* (1549: *Egethkew*, 1310: *Kueguetew*, 1349: *Zenhegethew*), a *hord* (1324: *Keuhordout*, 1326: *Scenahurdout*), az *ereszkezik* (1560: *Ördögereszkezője*), a *fürdik* (1396: *feredeuuezhel*), a *(meg)hal* (1327: *Holtneukereke*, 1398: *Holthaswth*, 1347: *Halalwolg*, 1368: *Chatyanushalala*), a *(meg)öl* (1323: *Emberules*, ha ez az adat az *öl* és nem az *ül* ige származéka). Talán ide tartozik még az *omlik* (1367: *feyeragagumlas*) és a *szakad* (1055: *zakadat*, 1093: *Zakathegh*) is, de esetükben a név jelentheti a beállott állapotot, és nem feltétlenül magát az eseményt. Főnevek is lehetnek jelentésük alapján eseménynév-alkotók. Ilyen a *vásár* (1055: *mortis uasara*, 1347: *Apachauasarhel*), az *arany* (1425: *Aranassas*), a *had* (1055: *hodu utu*), a *vitéz* (1309: *Wythezmezeu*), a *vér* (1324: *veruth*, amennyiben itt a korai adatolás a *vér* és nem az *üver* szót tartalmazza), a *szekér* (1263: *Zezeres wlg*). Az említett szavakkal alakult nevekben is fellelhető a cselekvésre, történésre utaló mozzanat, még inkább megvan ez a *Nylas* (1290), *Apro ozthal* (1426), vagy a *Bezedkeu* (1318) nevekben. Sajátos főnévi eredetű csoportot képeznek a KÁLMÁN BÉLA által „mondai-mitológiai elnevezéseknek” (1969: 164) nevezett formák: (1298: *Vrdungata*, 1560: *Ördögereszkezője*, 1391: *Sarkanzygethe*). A *gyilkos* melléknév ugyan, de jelentésében itt is megtalálható a cselekvésre való vonatkozás (1356: *Gyulkuspatak*, 1416: *Gylkoshegh*).

Amint a felsorolt példákból látható, az ige általában nem önmagában, hanem származékaiban jelenik meg, leginkább igenévként (-ó/-ő vagy -t képzős) hordozója az eseménynek. A főnevek közül is több igei származékot találunk, melyek az -l és az -ás/-és (deverbális) képző közreműködésével alakultak. Az eseményre utaló (igei) jelentés és a sajátos alak együttesen tehát akkor is nagy valószínűséggel kijelöli az eseménynevet, ha nem áll is rendelkezésre korabeli eredetmagyarázat.

Van néhány olyan adat is, mely jelentése alapján eseménynévnek is beillik, de más magyarázat is elképzelhető. Ide sorolható nevek: 1055: *lean siher*, 1264: *paganser*, 1341: *Pugan var*, 1455: *Teretheghaz*.

A középmagyar kor folyamán, ahogyan az adataink bővülnek új forrástípusok (pl. bírósági jegyzőkönyvek) bevonásával, úgy kapunk egyre több információt arra nézve, hogy korábbi korokban is a maihoz hasonló mértékű lehetett az eseménynevek aránya.³

---

³ A következő, a középmagyar korból és a XIX. századból származó adatokat a SZABÓ T. ATTILA kéziratgyűjtését közlétező két kötetből (HAJDÚ-SÓFALVI 2005 és HAJDÚ-MAKAY-SLÍZ 2006) vettem.

A szójelentés továbbra is elsőrendű kritérium az adatok eseménynévi besorolásában: 1687: *aranj asas* (HAJDÚ–MAKAY–SLÍZ 2006: 18), XVIII. sz. vége: *a gyilkos kapunál* (i. m. 61), 1756: *A Pap halálán* (i. m. 40), 1720: *halál vápája* (i. m. 44); vö. ehhez 1864: „*Tótok halála* itten két Tót kereskedő meggyilkoltatt” (i. m. 82), 1748: *Peres Rét* (HAJDÚ–SÓFALVI 2005: 13), 1807: *Isoban a Miska hanyatnál* (i. m. 93), 1687: *Peres erdőben* (i. m. 143), 1810: „*a’ Békéd nevezetü Erdő* (...) mint hogy (...) szabadságot adtanak volt hogy irtogassanak nemely emberek” (i. m. 181), 1754: *A’ Kintses Gődörmél* (i. m. 91), 1671: *Az Kinczis Gődörmél* (i. m. 95), e kettő eseménynévi besorolásához vö. 1864: „*Kincses gödör* (...) ottan kincs keresők áskálván s a gödör jelenleg is meg van” (HAJDÚ–MAKAY–SLÍZ 2006: 82). E szójelentés-kritériumot erősíti fel az igenévi forma: 1688: *Az lo akasztalo nevű helyben* (i. m. 72), 1713: *So nyalo nevü helyben* (HAJDÚ–SÓFALVI 2005: 25), 1791: *A Falu mellett a’ fejerittős alatt* (i. m. 88), 1836: *Farkas Nyársolo Dombon* (i. m. 155), XIX. sz. közepe: *vingohegy* (szántó!) (i. m. 159), 1757: *Ló feresztóben* (i. m. 165), 1816: *Az égett Erdő Faron* (i. m. 168), „*Jajgato*, mely erős kőszirtos magos hegy csucsokkal, és megjárhatatlan részekkel” (HAJDÚ–MAKAY–SLÍZ 2006: 85). A szórványosan jelentkező eredetmagyarázatok további neveket is az eseménynevek közé engednek sorolni: 1757: „*Rakos vize régi folyámja* (...) a Falu Csik Szt. Mihály (...) a régi Alvenssából az utra nevezve ki veven azon Rakos patakot a közepe tájékára botsatottak azon helynek” (i. m. 48), 1617: „*Czjukas feolnek* hittuk mert annak az uegire szeget uertek”⁴ (i. m. 49).

Látható tehát, hogy a népi emlékezet számos, a névtest, névszerkezet alapján másféle kategóriába is beilleszthető helynevet eseménynévként tart számon, s ezáltal egyértelműsít eredet szempontjából is. Ez a népi emlékezet, illetőleg az esetenként ennek helyébe lépő népetimológia kifejtett formában jelenik meg PESTY FRIGYES kéziratos helynévgyűjteményének népi eredetmagyarázataiban. Lássunk erre néhány adatot Bihar vármegyéből: „*Veres nyíl* — mert mint hallo-másból rebesgetik ott a’ török háboru alatt nagy vérontás volt” (HOFFMANN–KIS 1998: 361), „*Motoláz dülő*, jelenleg kaszálló rétek, régenten valami Moto nevű ember kezdé irtogatni, a’ lakosok által gunyolva »lázban van Moto« ragadt reá *Motóláz*” (i. m. 365), „*Kandia*. A Kis-Körös és anyaKörös közt. Itt hajdan erdő volt. Egy kártékony vad kan-disznót ellövén egy a harsányiak közül; az okozott kár dija meg lón fizetve” (i. m. 382), „*bika völgy hátak* neveztetik, a’ szóhagyomány szerint azért, mivel egy időben a’ F.gyarmati és N.rábéi kivert bikák azon völgybe vették magukat, ’s a’ N:rábéi kivert bika a’ f.gyarmati kivert bikát azon helyen megölte” (i. m. 395). A példák folytathatók lennének e kötetből is, de más megyei kötetekből is.

---

⁴ A *szégyé*-ről mint a rekesztő halászat eszközéről van szó.

Az eseménynév tehát a helynevek keletkezéstörténeti típusai között nem elhanyagolható kategória, még akkor sem, ha e kategória határai számos esetben nem jelölhetők ki teljes bizonyossággal, illetőleg, ha az ide tartozó nevek egyéb vonatkozásaik miatt más csoportba is beoszthatók.

Irodalom

- DÉNES GYÖRGY (1991), Földtudományi módszerek szerepe a földrajzi nevek névtudományi kutatásában. *NÉ.* 13: 58–60.
- FARKAS FERENC (1999), Panna kútja és a német temető (Jászapáti eseménynevek). In: *Tisicum. A Jász–Nagykun–Szolnok megyei múzeumok évkönyve* 11. Szolnok. 359–61.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV.* Bp., 1963–1998.
- GyMSMFN. I. = *Győr–Moson–Sopron megye földrajzi nevei. I. A kapuvári járás.* Szerk. BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC. Győr, 1988.
- HA. 1., 2. = HOFFMANN ISTVÁN–RÁCZ ANITA–TÓTH VALÉRIA, *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 1. Abaúj–Csongrád vármegye.* Debrecen, 1997.
2. *Doboka–Győr vármegye.* Debrecen, 1999.
- HAJDÚ MIHÁLY (1999), A tulajdonnevek az iskolában. In: *Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola Évkönyve 1998/99.* Főszerk. KOVÁTSNÉ DR. NÉMETH MÁRIA. Győr. 143–50.
- HAJDÚ MIHÁLY (2003), *Általános és magyar névtan.* Bp.
- HAJDÚ MIHÁLY–MAKAY EMESE–SLÍZ MARIANN (2006), *Csik-, Gyergyó- és Káoszonszék.* Szabó T. Attila erdélyi történeti helynévgyűjtése 8. Bp.
- HAJDÚ MIHÁLY–SÓFALVI KRISZTINA (2005), *Maros-Torda megye.* Szabó T. Attila erdélyi történeti helynévgyűjtése 7/A. Bp.
- HEGEDŰS ATTILA (1992), *Mulató-hegy.* *NÉ.* 14: 54–6.
- HOFFMANN ISTVÁN (1993/2007), *Helynevek nyelvi elemzése.* Debrecen, 1993. 2. kiadás. Bp., 2007.
- HOFFMANN ISTVÁN (2006), *Mortis* birtok leírása a Tihanyi alapítólevélben. *MNyj.* 44: 29–67.
- HOFFMANN ISTVÁN–KIS TAMÁS (1998), *Bihar vármegye II.* A Debreceni Kossuth Lajos tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 66. sz. Debrecen.
- KÁLMÁN BÉLA (1969), *A nevek világa.* Bp.
- KÁLNÁSI ÁRPÁD (1996), *Szatmári helynévtípusok és történeti rétegződésük.* Debrecen.
- KÁROLY SÁNDOR (1970), *Általános és magyar jelentéstan.* Bp.
- LŐRINCZE LAJOS (1947/1967), Földrajzi neveink élete. *MNyj.* 13: 3–27.
- LŐRINCZE LAJOS (1949), *Földrajzinév-gyűjtésünk múltja, jelen állása, feladatai.* Bp.

- OkI Sz. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA, *Magyar oklevél-szótár. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz*. Bp., 1902–1906.
- J. SOLTÉSZ KATALIN (1979), *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Bp.
- J. SOLTÉSZ KATALIN (1985), Történésnevek. In. *Név és névkutatás*. Szerk. BÉKÉSI IMRE. MNyTK. 170. sz. Bp. 187–200.
- TMFN. = *Tolna megye földrajzi nevei*. Szerk. ÖRDÖG FERENC–VÉGH JÓZSEF. Bp., 1981.
- ZMFN. II. = *Zala megye földrajzi nevei. II. A keszthelyi járás*. Szerk. BALOGH LAJOS–ÖRDÖG FERENC. MNyTK. 178. sz. Bp., 1986.

